

МЎМИНОВА Мафтуна

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
стажёр-тадқиқотчиси

АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ТАСАВВУФ, АХЛОҚ ВА ТАРБИЯНИНГ АКСИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУФИЗМА, ЭТИКИ И ВОСПИТАНИЯ В ТРУДАХ АЛИШЕРА НАВОИ

AXIOLOGICAL ANALYSIS OF SUFISM, ETHICS AND EDUCATION IN THE WORKS OF ALISHER NAVOI

Аннотация. Мазкур мақолада Алишер Навоий ижодида тасаввуфга асосланган педагогик фикрлар, таълим, оилада фарзанд тарбияси каби масалалар таҳлил қилинган. Бундан ташқари педагогик ва ижтимоий ахлоқ муносабатларининг аксиологик таҳлили умумлаштирилган. Шу билан бирга мақолада тасаввуфга асосланган педагогиканинг моҳияти ўрганилган.

Калит сўзлар: Шарқ фалсафаси, тасаввуф, устоз, фарзанд, ахлоқ, тарбия, педагогика, аксиология, таълим.

Аннотация. В данной статье анализируются такие вопросы, как педагогические идеи, основанные на суфийской учении, учеба, воспитание детей в семье в творчестве Алишера Навои. Кроме того, обобщается аксиологический анализ педагогических, социально-этических отношений. Вместе с тем в статье исследуется сущность педагогики, основанной на суфийского учения.

Ключевые слова: восточная философия, суфизм, наставник, ребенок, этика, воспитание, педагогика, аксиология, учение.

Annotation. This article analyzes issues such as pedagogical ideas based on Sufi teachings, education, and raising children in the family in the works of Alisher Navoi. In addition, the axiological analysis of pedagogical, social and ethical relations is generalized. At the same time, the article explores the essence of pedagogy based on Sufi teachings.

Keywords: Eastern philosophy, Sufism, teacher, child, ethics, education, pedagogy, axiology, teaching.

КИРИШ

Навоий ўз асрларида инсон акли ва илмини юксак қадрлаган. “Билим ва донолик инсоннинг зеб-зийнатидир”, деб билган эди. Унинг шеърӣ ва насрий асарларида тарбия ва таълим масалалари кенг ёритилган. Навоийнинг педагогик қарашларида чуқур инсонпарварлик мужассамлашган. У оилага шодлик олиб келадиган фарзанднинг шаклланиши ва тарбиясига катта эътибор берган. Навоий мактабда ҳам, уйда ҳам тарбиянинг мажбурлаш усуллари қоралади, жисмоний жазога қарши чиқди. Билимсиз ўқитувчилар мактаб учун катта бало. Ўқитувчи нафақат ўз фанини мукаммал билиши, чуқур билимга эга бўлиши, балки халқнинг эҳтиёжиди ҳам англаши, ҳар нарсада ўрнатилган қоидага қарши чиқиб бериши керак. Навоий навқирон авлод қалбидида қоидага энг олий ва энг қимматли неъмат бўлиши она Ватанга муҳаббат, инсонга ҳурмат туйғусини сингдиришга даъват этган.

Умуман олганда, Алишер Навоий ижодий мероси юзасидан асосан, тасаввуф, адабиёт, адабиёт тарихи, лирик маҳорат, тилшунослик, матншунослик, манбашунослик, педагогика каби соҳа ва ихтисосликлар бўйича изланишларни кузатиш мумкин.

АСОСИЙ ҚИСМ

Алишер Навоий меросидаги борлик ва йўқлик диалектикаси (онтологик), билиш назарияси (гносеологик), илмий билиш (эпистемологик) изоҳига оид манбалар илмий-назарий асосланиб, мутафаккир ижодида инсон муаммосининг фалсафий-концептуал талқини очиқ берилган;

Навоий адабий ва тасаввуфий меросида ёритилган онтологик фалсафага оид ҳаёла, қайюм, моҳият, жавҳар, адам, азал, абад, араз, дарк, бидоят, вужуд, ваҳдоният каби истилоҳларнинг маънавий-ахлоқий тарбия билан боғлиқ мазмун-моҳияти фалсафий асосланган.

Алишер Навоий ижодида ахлоқ ва меҳнат тарбияси масалалари салмоқли ўрин тутди. Шунингдек, тасаввуфнинг маълум даражада

мавхум ғояси турли оқимларни ўз ичига олади. Бундай хилма-хиллик, тўғрироғи, фарқлар, мусулмон дунёсининг турли минтақаларининг кўплаб ижтимоий-иқтисодий ва тарихий шароитлари билан изоҳланади. Тасаввуфга асосланган педагогикаси қадимий кўп қиррали тасаввуф таълимотининг маҳсули бўлиб, шароитга қараб, ўзининг 1400 йиллик тарихи давомида турли хил шакллари олган. Суфийлар ўз таълимотларини инсоният камолоти учун воситага айлантирдилар, бу эса тасаввуфнинг таълимотлик миссиясининг исботидир. Тасаввуфга асосланган педагогикаси ишқ-мухаббатга асосланиб, инсон имкониятларини рўёбга чиқариш, аввало, унинг ички дунёси, ўз-ўзини ривожлантириш ва такомиллаштириш билан боғлиқлигини таъкидлайди. Бошқача айтганда, суфийнинг эволюцияси унинг ўзида ҳам, жамият билан муносабатларида ҳам содир бўлади. Алишер Навоий инсон саъй-ҳаракатларининг эволюцион хусусиятларига алоҳида урғу беради, бу саъй-ҳаракатлар гуруҳлар ёки алоҳида шахслар томонидан амалга оширилганидан қатъи назар, ҳар доим ўзини оқлайди.

Навоий маънавий меросининг фалсафий ҳамда тасаввуфга дахлдор жиҳатларини ёритишда И.Ю.Крачковский, шарқшунослик тарихида Навоий меросининг аҳамияти борасида, Е.Э.Бертельс Жомий ва Навоийнинг фалсафий қарашларини қиёсий таҳлили юзасидан ўз қарашларини баён этган [1].

Нурмуҳаммад Ашурпур туркман адабий меросида Навоийнинг ўрни ҳамда Махтумкули ижодида мутафаккирнинг сезиларли таъсири хусусида таҳлилий ёндашувларини билдириб ўтган. Арман шарқшуноси Ж.Орбели адиб асарларининг фалсафий моҳиятини эътироф этган ҳолда Навоий илмий ижодиётига бағишланган фестивал ташкил этган. Ж.Шаяхметова Марказий Осиё маънавий мероси тараққиётида Навоий асарларининг аҳамиятини юксак баҳолайди. Шунингдек, Алишер Навоий меросининг фалсафий моҳиятини таҳлил этишда А.М.Прохоров, Н.Лебедев, Б.Фурўзонфар, Ж.Нурбахш, А.Кудели [2]. ларнинг илмий изланишлари диққатга сазовордир.

Тасаввуфга асосланган педагогик тафаккур ривожда забардаст мутафаккир шоир Алишер Навоийнинг алоҳида ўрни бор. У ўз таълим тизимида тушунтириш ва интеллектуал машқлар, фикрлаш, фаолият ва ҳаракатсизликдан фойдаланган. Унинг чинакам тасаввуф хусусиятларидан бири шундаки, у ўз тақдирини рўёбга чиқаришда деярли ҳар қандай одамга қандайдир муваффақиятга эришиш имкониятини қолдиради. Алишер Навоий ўқувчи онгига чуқур кириб бориш учун масал ва тасвирлар ёрдамида бир хил фикрни турлича ифодалайди. Соҳа мутахассисларининг фикрича, фикр шартли (ёпиқ) онгга фақат шартлаш пардасини ёриб ўта олсагина кириб боради. Шу боис суфийлар ҳар бир шахсга хос бўлган, бир хил шарт-шароитнинг турли кўринишлари билан ҳали бузилмаган асосий элементлардан фойдаланадилар. Гап суфий тараққиётини белгиловчи унсурлар ҳақида кетмоқда. Улардан энг муҳими ва энг доимийси севгидир. Инсонни ва бутун инсониятни қомиллик сари етакловчи омилдир. Бироқ, севги тушунча билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бу омилларнинг ҳар бири бир-бирини мустаҳкамлайди. Билим оловининг кучи жуда катта, тайёргарликсиз бардош бера олмайди [3].

Замонавий педагогика инсон ҳақидаги билимларнинг ўзгарувчан оқимида таълим жараёнини доимий равишда қайта кўриб чиқиш ва тузатишни назарда тутди. Ғарб ва рус педагогикаси тарихига мурожаат қиладиган бўлсак, унда ўқувчилар шахсини тарбиялашнинг энг муҳим вазифаларига эга бўлган турли йўналишларни кўрамиз. Асрлар ҳикмати ўзида мужассам этган, муаммолар ечимини топишга ўргатган, тафаккур, сезги, тасаввурни ривожлантирувчи тасаввуфий ривоятлар ва масаллар орқали ўқув вазиятида ечим топиш усули билимларни узатиш усулларида биридир. Баъзи масаллар сизни илҳомлантиради, бошқалари сизни қолдиради, бошқалари сизни ўйлантиради. Улар келажақдаги ўзгаришлар ва шахсий ўсиш йўллари бемалол таклиф қилиб, янги ҳаёт йўл-йўриқларини очиб беради. Тасаввуфга асосланган педагогик мумтоз тафаккур эгаларига мурожаат қиладиган бўлсак, ўқувчи

шахсини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлган яна бир қанча омилларни топамиз.

Шундай қилиб, ҳар қандай ноқулайлик ёки бирон бир муваффақиятсизликнинг сабаби уйғунлик эмас; Ўқитишда ҳозир мулоқот қилиш учун энг муҳим нарса – бу уйғунлик ҳисси ва аксиологик жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Замонавий педагогик тадқиқотларда биз ёш авлодни баркамол этиб тарбиялаш зарурлигининг бир қанча далиллари топамиз. Тадқиқотларда келтирилишича, тасаввуфга асосланган педагогик фикр ижодкорлиги ўқитувчининг ўз хоҳишига кўра таълим воситалари – махсус атамалар, ғоялар, машқлар (субъектив-субъектив муносабатлар) ва ҳоказоларни танлашида намоён бўлади [4].

Тасаввуф педагогикаси билимни идрок этишнинг турли усуллари таклиф этади. Ал-Ғаззолийнинг фикрича, илм баъзан табиий феъл-атвордан, баъзан эса кўпроқ илм ва интизомдан келиб чиқади. Суфий педагогик амалиёт ўз ўрнатишлари билан тариқатга риоя қилиш зарурати билан шартланади: устоз томонидан берилган маълум билимлар тўпламини ўзлаштириш, ахлоқий такомиллаштириш, психофизик машқларнинг махсус мажмуасини ўзлаштириш. Тушуниш қобилияти инсоннинг маънавий ўсиши билан параллел равишда ривожланади. Шарқ тасаввуфга асосланган педагогик тафаккури инсон тарбиясининг маънавий жиҳатининг аҳамиятини, шахс субъектини шакллантиришни кўрсатади.

Тасаввуф таълимотидан фойдаланган ҳолда таълим ва тарбияси тажрибасидан фойдаланиш педагогика ва психологиянинг имкониятлар доирасини сезиларли даражада кенгайтиради. Бунини субъект-субъект муносабатларини ривожлантиришнинг янги шакллари жорий этиш, таълимнинг маънавий жиҳатини замонавий воқеликларда тўлдириш ва эгаллаш орқали амалга ошириш мумкин [5].

Тасаввуфий педагогик тафаккурда шахсни ахлоқий тарбиялаш (дидактик тасаввуф)га оид кўплаб материаллар мавжуд. Қадимги тасаввуфга асосланган педагогик ғоялари ва усулларининг ноаниқ материаллини таҳлил қилиш ва ўрганишга уриниш катталар дунёси билан болалар дунёси ўртасидаги

муносабатлар муаммосини чуқурроқ кўриб чиқиш ва замонавий педагогик жараёнда ижобий ўзгаришларни амалга ошириш имконини беради. Тасаввуфга оид асрларида келтирилган ҳикматли фикрларни ўзига сингдирган педагогика фани умуминсоний педагогиканинг бир қисмидир. Унинг кўринмас олам ҳақидаги интуитив билимга мурожаати инсон тараққиёти имкониятларини акс эттиради. Минг йиллар давомида тараққий этиб келаётган суфий педагогик тафаккур, унинг ҳикматлари ҳам замонавий педагогика, ҳам келажак педагогикаси учун тарбия, ўқитиш, таълимнинг ўткир муаммоларини ҳал этиш жараёнида зарурдир. XXI аср фан-техника тараққиётининг жадал суръатларида педагогика фанининг ривожланиши касбий маҳоратни, иқтидорли, ижодкор шахслар фаолиятини оширишни тақозо этмоқда. Шарқ тасаввуф маънавият анъаналари усталари томонидан асрлар давомида тасдиқланган суфий таълим усулларида фойдаланиш замонавий педагогик жараёни бойитиш учун муҳим материалдир. Навоий тасаввуф каби улуг устозларнинг адабий мероси инсонни ахлоқий жиҳатдан юксалтиришга оид педагогик ғояларни ифодалайди, билимларнинг авлоддан-авлодга давом этиши, тарбиянинг маънавий жиҳатини кўрсатади. Тасаввуф мумтозларининг асарлари ҳикмат, инсонпарварлик, фаҳм-фаросат билан тўлиб-тошган, умуминсоний қадриятларга йўналтирилган, образларни узатишда шарқона нафосатга эга.

Тасаввуфга асосланган педагогикада инсон билими унинг маънавий, психологик ва руҳий, жисмоний жиҳатларида ётади. Уларнинг бу билимларни узатиш усуллари Ғарб педагогика мактабидан фарқ қилади. Замонавий педагогика тажрибаси учун фойдали бўлиши мумкин бўлган тасаввуфда ўқитувчи ва талаба ўзаро мулоқот, ўз-ўзини очиш, коммуникатив кўникмалар (коммуникатив педагогика) ҳолатида бўлиб, таълим ва тарбиянинг янги шакл ва ёндашувларини излашда бўлади. Талабалар ҳақида, жой, вақт – бу таълимнинг жонли жараёнига ўз таъсирини кўрсатади.

П.Фрайбергнинг фикрича, тарбиявий актнинг ўзи қайта кўриб чиқиш акти бўлиши

керак [6]. Шунинг айтиш жоизки, тасаввуфга асосланган педагогиканинг шаклланиши ва ривожланишининг ўз даврининг тарихий-педагогик шарт-шароитлари билан боғлиқлиги, энг муҳими оғир турмуш шароити таъсири остида қолган кишиларнинг очик ижтимоий норозилиги эди.

Суфийлар назариясининг ривожланиши, суфийларнинг ижтимоий ташкилотининг вужудга келиши; тасаввуф тариқатлари доирасида тасаввуф мактабларининг вужудга келиши, таълим ва тарбия тизимлари; тасаввуфнинг араб-мусулмон фалсафий тафаккурига, шунингдек, бутун Шарқ маданиятига таъсири катта бўлиб, Имом Ғаззолий, Фаридиддин Аттор, Ибн ал-Фарид, Жалолиддин Румий, Баҳоуддин Нақшбанд, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий ва бошқалар каби шоир ва мутафаккирлар бой ижоди туфайли тасаввуф шеърият, минатюра санъати, педагогика, бадий адабиётда акс эта бошлади.

Суфий педагогик тафаккурининг мазмуни, асосий йўналишлари ва усуллари таҳлил қилиш, шулардан асосийлари билим олишга, кўп қиррали билим олишга ва уларни амалиётда қўллашга даъват этиш; ақлни ривожлантириш; тасаввуф анъаналарининг маънавий таълимотлари асосида одоб-ахлоқни такомиллаштириш, унга риоя қилиш мавжуд бўлган кўп сонли инсоний иллатларни бартараф этиш ва жамиятни такомиллаштиришга олиб келади. Шундай қилиб, суфий педагогик тафаккур билан замонавий педагогика ўртасидаги бутун хилма-хил боғлиқликларнинг очиб берилиши натижасида айрим тарбиявий вазифалар ҳал бўлди. Илғор тасаввуф тафаккури билан замонавий педагогика фани ва амалиёти ўртасидаги алоқалар узвийлигини асослаш, хусусан, педагогик фанларда тасаввуфга бўлган қизиқиш психоанализ, психосинтез, инсонпарварлик каби замонавий усуллар ўртасидаги алоқаларни излаш билан боғлиқ. Машҳур психологлар Э. Эриксон, Ж. Пиажет, З. Фрейдга кўра инсон тараққиёти босқичлари, С. Рожерснинг шахсга йўналтирилган ёндашуви ва бир қатор бошқа тадқиқотлар, уларнинг педагогик аҳамиятга эга бўлган.

Қадимги тасаввуф анъаналарининг келиб чиқиши; тасаввуф анъанаси соҳиблари воқеликни маънавий идрок этишнинг бутун кенглиги ва қўламини ўзида мужассамлаштирган масал, метафора, ҳикоят, суҳбат, чуқур фалсафий таълимотларга асосланган ўринли киёслардан тарбия усули сифатида фойдаланганлар. Шахсни ўз-ўзини билиш орқали камол топтириш ва унинг маънавий юксалиши қалбнинг покланиш йўли бўлиб, бунинг натижасида талаба ваҳий – олий воқеликни интуитив идрок этиш ва ҳоказоларга эришади. Тасаввуфга асосланган педагогик тафаккурдан замонавий таълим-тарбия жараёнида, хусусан, таълим тизимининг қонунийлиги, шаффофлиги ва очиклиги асосида таълим мазмунини ва шахслараро муносабатларни инсонпарварлаштириш ва жамиятни барча соҳаларини демократлаштиришда фойдаланиш мумкин. Шахсда инсоний фазилатларни комплекс тарбиялаш, унинг ахлоқий фазилатларини юксалтириш; ёш авлодни ватанпарварлик, байналмилал ва бағрикенглик руҳида тарбиялаш; ўз халқининг тарихий ўтмишига, унинг маънавий қадриятларига ҳурмат билан муносабатда бўлиши ва муҳаббат; этнопедагогика, тасаввуфнинг илғор гуманистик ғояларини таълим жараёнига фаол жорий этади. Ёшларни инсонпарварлик руҳида тарбиялашда оила ва ота-оналарнинг ролини ошириш.

Тадқиқотимиз доирасида хорижий олимлар Й.А.Коменский, И.Г.Песталози, И.Ф.Герbart, К.Д.Ушинский, Н.И.Амонашвили ва суфий педагогик тафаккури ва тарбиявий анъаналарининг гуманистик ғоялари ўртасида бевосита боғлиқлик аниқланган. Тасаввуф анъаналаридаги таълим ва тарбиянинг мазмуни, йўналишлари, усуллари, воситалари ва усуллари кўплаб қардошлик, дарвеш жамоалари амалиётида синовдан ўтган, шунинг учун улар замонавий педагогика фанининг назарияси ва амалиёти қоидаларига зид эмас.

Алишер Навоийнинг таъкидлашича, фарзанд ҳар бир оилага Аллоҳ таолонинг инъоми бўлиб, унда ҳар қандай оила учун ҳаёт мазмун-моҳияти мавжуд. Оиладаги бола ҳаётга туртки бўлиб, у барчани яшаб, қувонтиради

- истисносиз, ака-ука, опа-сингил ва ота-оналардир. Шарқ лирикасининг педагогик ғоялари инсонпарварлиги билан ажралиб туради. Алишер Навоий инсонни дунёдаги энг олий ва олижаноб мавжудот, фарзандни эса хонадонни ёритувчи, оилага шодлик ва шодлик бахш этувчи нуроний, деб билган. Шоирнинг ёзишича, болалар яхшини ёмондан ажрата олмайдилар, шунинг учун улар ёшлигиданоқ тарбиячиларнинг фойдали таъсири остида бўлишлари керак.

Алишер Навоий ҳаёти ва ижодини таҳлил қилар экан, шундай хулосага келиш керакки, мутафаккир ўз асарларида ота-оналар, устоз-мураббийлар, жамоатчиликни ёш авлодни меҳнатсеварлик, инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳр-оқибат, меҳр-оқибат, ростгўйлик, адолатпарварлик ҳалоллик, ота-онага ҳурмат каби ахлоқий-аксиологик фазилатларда тарбиялашга даъват этган. У тарбия ва таълимнинг асосий вазифасини инсонни ахлоқий жиҳатдан тайёрлашда кўрган. Унинг фикрича, инсонни инсонпарварлик, ватанпарварлик, манфаатсизлик, ҳалоллик, одобилик руҳида тарбиялаш зарур. Биз педагоглар учун алоҳида жиҳат шундаки, буюк мумтоз мутафаккирларнинг илмий, маданий ва адабий асарларини ўрганиш бу икки шахс муносабати чинакам дўстликнинг ёрқин намунаси эканидан яна бир қарра гувоҳлик беради. Ёш авлодни ахлоқий тарбиялаш ҳам умуминсоний қадриятларга, жамиятнинг тарихий тараққиёти жараёнида кишилар томонидан ишлаб чиқилган мустаҳкам ахлоқий меъёрларга, ҳам жамият тараққиётининг ҳозирги босқичида вужудга келган янги таомил ва меъёрларга асосланади. Абдий ахлоқий фазилатлар - ҳалоллик, адолат, бурч, одоб, масъулият, ор-номус, виждон, қадр-қиммат, инсонпарварлик, фидойилик, меҳнатсеварлик, катталарга ҳурмат.

Энг машҳур шарқшунос олимлардан бири, Навоий ҳаёти ва ижоди ва унинг даврининг йирик тадқиқотчиси Евгений Бертелс ёзганидек, Навоий даҳо шоир, тарих ва адабиётнинг чуқур билувчиси, яхши меъмор, рассом, мусиқачи ва ҳар қандай маҳоратли ишнинг эҳтиросли муҳлиси. “Шоирлар султони”нинг ижодий мероси жуда каттадир.

Алишер Навоий асарларида ҳикмат, инсонпарварлик, зукколик, инсоний қадриятларга йўналтирилган шарқона нафосат нафосатли образлар кўчирилган.

Улардан энг асосийси ўқишга қорлаш, кўп қиррали билимларни эгаллаш ва уларни амалда қўллаш, тафаккурни ривожлантириш, маънавий-ахлоқий таълимот ва билим олиш асосида одоб-ахлоқни юксалтиришдир. Олим бутун умри давомида бўлиб ўтган амалиёт ва кузатишлар асосида “Маҳбуб-ул-қулуб” (“Қалбларнинг маҳбуби”) асарини яратади. Мутафаккир “Қалбларнинг маҳбуби” асари муқаддимасида бу асарни яратишдан асосий мақсадни очиб беради: “Эзгулик ва ёмонликнинг моҳиятини ҳам, заҳарини ҳам ҳис қилдим. Мен ёвузликдан ва яхши одамлардан келган азоб ва енгилликни бутун қалбим билан ҳис қилдим. Одамларнинг баъзилари суҳбатдош ва дўст бўлиб, бу ҳолатлардан ғофил, қалблари ёмонлик ва мурувватдан покдир.

Иш уч қисмдан иборат. Шоирнинг ўзи айтганидек, асарнинг биринчи қисмида жамиятнинг турли қатламларидан бўлган кишиларнинг хулқ-атвори очиб берилган; иккинчи қисмда кишиларнинг яхши хислатлари, ёмон хулқ-атворлари очиб берилади; учинчи қисмида эса кишиларда яхши хулқ-атвор ва сифатларнинг шаклланиши ҳақидаги қарашлар очиб берилган.

ХУЛОСА

Алишер Навоий ҳамиша ёвузлик ва зўравонликка қарши чиқади, ўзаро урушларни қоралайди, ҳукмдорларнинг шафқатсизлиги ва ҳаракатсизлигини, руҳонийларнинг маълум бир қисмининг очкўзлигини фош қилади. Унинг асарларида шу билан бирга салбий касалликлардан халос бўлиш йўллари ҳам кўрсатилган.

Шоир, яхши насл беришни ахлоқнинг энг муҳим омили деб билади. Яхши наслчилик инсоннинг жамиятда ўз ўрнини топишига, ҳурматга сазовор бўлишига ва бошқалар орасида юқори мартабага эга бўлишига ёрдам беради.

Демак, Алишер Навоий таъбири билан айтганда, тарбия инсоний фазилатларининг

(аксиология) асосий бўғинидир. Шоирнинг таъкидлашича, сабр-тоқат, сахийлик, жасорат, тезкорлик, мақсадлилиқ, вафодорлик ва бошқалар сифат фақат билимли, доно инсонлар юзида намоён бўлади. Мутафаккир ҳар бир инсон кадр-қимматига аниқ ва аниқ таъриф беради.

Алишер Навоий қаноат сабр-тоқат, саховат, олийжаноблик каби инсоний фазилатларни тўлдиришини таъкидлаб, бу фазилатлар инсоннинг обрў-этиборини юксалтиришга хизмат қилади, деб ҳисоблайди. Алишер Навоийнинг маънавий мероси, хусусан, унинг педагогика фани нуқтаи назаридан маърифий қарашлари янги, холисона, илмий таҳлил қилиш имкониятини ва айни пайтда заруриятни юзага келтирди. Алишер Навоий ижодининг ижтимоий-фалсафий, аксиологик масалалари кўплаб олимлар томонидан ўрганилган. Бироқ педагогика соҳасида олимнинг қилган инсон ҳақидаги қарашлари аксиологик илмий нуқтаи назардан етарлича ўрганилмаган. Олимнинг идеал инсон ҳақидаги қарашлари унинг ҳаётлигида ёзган барча асарларида мужассамлашган бўлса-да, унинг “Хамса” асари образ ва персонажларида ҳақиқий, том маънода қилган инсонни тушунчасининг аксиологик жиҳатларини учратамиз.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Бертельс Е.Э. Навои и Джами. Избранные труды. Т.3. – Москва: Наука, 1965. – С. 272.
2. Куделин А. Арабская литература: поэтика, стилистика, взаимосвязи. – Москва: Языки славянской культуры, 2003. – С. 196.
3. Ҳаққулов И. Ўзбек тасаввуф шеърятининг шаклланиши ва таракқиёти. Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси автореферати. – Тошкент, 1993. –Б-12 С.Н.Абашин, В.О.Бобровников. (2003) Подвижники ислама: Культ святых и суфизм в Средней Азии и на Кавказе. – М.: Восточная литература, – 336 с.
4. Бертельс Е.Э. (2003) Работы по истории ислама и арабского халифата. – М.: Восточная литература, – 40 с.
5. Арипова Х.А. (2021) роль произведений Алишера Навои в воспитании современной молодежи // Экономика и социум. №10 (89). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-proizvedeniy-alishera-navoi-v-vospitanii-sovremennoy-molodezhi> (дата обращения: 28.07.2023).
6. Салиева Н. С. (2021) Педагогические идеи Алишера Навои и их влияние на воспитание подрастающего поколения / Н. С. Салиева, Шохжаҳон Абдуллаев. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. № 10 (352). — С. 207-209. (дата обращения: 28.07.2023).